

ТЕОРІЯ ДЕБОРИ СТОУН ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

У статті викладено концепцію Дебори Стоун про визначення проблем за книгою «Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень». Зроблено спробу застосувати підхід авторки до визначення проблем до аналізу мови українських політиків на прикладах їхніх виступів та промов для перевірки в такий спосіб дієвості та адекватності цього підходу на українському ґрунті.

Без перебільшення можна сказати, що все політичне життя як таке є нескінченним вирішенням проблем. Вони можуть бути реальними або вигаданими, нагальними або незначними, але спільні в одному: кожен політик приходиться до влади, обіцяючи вирішити якусь проблему. Враховуючи це, надзвичайно важливим стає спосіб визначення їх. У переддень чергових виборів проблема аналізу «мови» політиків, особливості та специфіка якої розставляють основні акценти в передвиборчій риторичі кандидатів, набувають особливого значення.

Теорію Дебори Стоун, що її ми пропонуємо застосувати до вищезгаданого аналізу мови, викладено в книзі «Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень», виданій у 1997 р., котра здобула велику популярність в США. В Україні ця праця з'явилась у 2000 р., але вочевидь не зажила особливої слави в наукових колах, оскільки дослідження теорії Дебори Стоун представлені в основному американськими авторами, серед яких можна згадати, зокрема, Гая Пітерса [12], Сема Еделстайна [13] та інших. У своєму аналізі теорії Д. Стоун вони звертаються передовсім до системи поділу проблем, свого роду загальної схеми, запропонованої Д. Стоун, приділяючи водночас набагато менше уваги можливості застосування цієї теорії на практиці до аналізу риторичі політиків.

Суть теорії Д. Стоун, «в двох словах», можна визначити так: вона пропонує так званий реалістичний погляд на процес вироблення політичних рішень, на відміну від занадто спрощеного підходу теорії раціонального вибору. Звісно, цей підхід не можна назвати революційним. У зв'язку з цим згадаємо праці, наприклад, П'єра Бурдьє про ЗМІ та символічну владу [2], Ролана Барта про взаємозв'язок мови та влади [1] та інших. Втім, праця Дебори Стоун привертає увагу, насамперед, не теоретичною глибиною, а тим, що в ній авторка зосереджується на конкретних прийомах, що застосовуються в мові політиків, пропонує оригінальну класифікацію цих прийо-

мів і доводить їхню дієвість на конкретних прикладах. Отож у цій статті ми спробуємо поряд із докладнішим викладом концепції Дебори Стоун, застосувати її підхід до визначення проблем до аналізу мови українських політиків на прикладах їхніх виступів і промов, перевіривши в такий спосіб його дієвість і адекватність на українському ґрунті.

Зазвичай проблемою називають невідповідність між задекларованою метою і наявним станом. В ідеалі, у разі наявності такої проблеми збирають усі дані, що мають відношення до неї, формулюють усі можливі альтернативи шляхів вирішення і методом аналізу з погляду ефективності обирають одну з цих альтернатив. Така схема називається **раціональною**, і більшість політиків завжди претендувала на те, щоб презентувати свої стратегії подолання проблем такими, що відповідають цій схемі.

Натомість, Дебора Стоун пропонує більш реалістичний погляд на прийняття рішень у цілому і на визначення проблем зокрема. Свій підхід до розуміння реальних концепцій прийняття рішень вона назвала **парадоксальним**. Підхід базується на тому, що раціональний метод не враховує особливостей політики як такої. Насправді прийняття певних рішень майже завжди зумовлене не тільки абстрактною ефективністю, яка до того ж всіма сприймається по-різному, а й багатьма іншими факторами. Наприклад, ідеологією, яку сповідує той, хто приймає рішення, його бажанням бути популярним і не стати об'єктом критики, «проштовхнути» вигідний саме для нього варіант подолання певної проблеми тощо. Відповідно до цих та інших факторів і визначаються самі проблеми, що мають бути подолані. Це не обов'язково означає штучне конструювання проблем, хоча цей варіант також можливий. Змінюється саме спосіб подання проблеми громадськості, розстановка акцентів, час, обставини, аудиторія, перед якою політик виступає зі своїм аналізом ситуації. Все це відіграє вирішальну роль у прийнятті рішень. Іншими словами, певні

партії, державні органи або індивіди прагнуть представити проблему вигідним для них чином, щоби спонукати до обрання запропонованого ними шляху її вирішення.

Саме тому Дебора Стоун називає проблему визначення стратегічною: «Проблема визначення в полісі, отже, є не просто питанням визначення цілей і оцінкою їх досяжності, радше це стратегічне подання ситуації. Проблема визначення є питанням подання, оскільки кожне змалювання ситуації – це її бачення тільки з однієї з багатьох імовірних позицій» [5, 112]. Виходячи з таких засновків, авторка розглядає різні можливості подання політичної проблеми, зокрема, з використанням символів, цифр, причин та інтересів, а також прийняття рішень для проблем, поданих у такий спосіб. Враховуючи обсяг роботи, ми зупинимось тільки на найважливіших, на нашу думку, засобах, а саме на оповідях і їхніх різновидах, символічних засобах подання проблем (синекдоха, метафора, двозначність), а також на тому, що авторка об'єднує під заголовком «Цифри», тобто на проблемі обчислення та маніпуляціях із цифровими даними.

Способи визначення проблем:

А) Поняття оповіді: оповідь про занепад та оповідь про контроль.

Політичні проблеми зазвичай презентуються у вигляді **оповідей**, в яких є сюжетні лінії, позитивні та негативні герої, жертви, конфлікт, поле битви тощо. Цей засіб є настільки звичним, що ми навіть не помічаємо його в текстах та промовах політиків. Втім, він надзвичайно широко вживаний. Так, наприклад, Петро Симоненко, оцінюючи резонансні результати президентських виборів 2004 р., змалював таку картину: дійові особи – В. Ющенко, В. Янукович, Л. Кучма, народ України, Росія, США; сюжет – під час виборів (поле битви і час) перетнулися інтереси двох сторін – Росії і США (конфлікт), які репрезентували В. Янукович і В. Ющенко (синекдоха і метафора). В результаті боротьби між останніми постраждав народ України (жертва) [3]. Так само можна розібрати на складові частини будь-яку промову, особливо таких емоційних лідерів, як П. Симоненко.

Оповіді представлені двома основним жанрами: оповідь про занепад і оповідь про контроль. **Оповідь про занепад** має таку побудову: «Спершу все було дуже добре. Потім усе погіршало. І тепер становище ледь стерпне. Треба щось робити» [5, 115]. Часто така оповідь віщує кризу, крах, якщо певних заходів не буде вжито. Її зокрема використовують, щоби домогтися збільшення фінансування певних галузей, бо інакше їй загрожує застаріння, занепад, розхитування тощо. Прекрасним прикладом використання подібної стратегії в Україні є нещодавні парла-

ментські слухання про розвиток українського кінематографа. Намагаючись зробити свій виступ ефективнішим (та ефектнішим), кінознавці змалювали ледь апокаліптичні картини, аби переконати парламентарів у тому, що без додаткового бюджетного фінансування не тільки українське кіно, а й весь український народ впаде у прірву бездуховності та морального каліцтва!

Оповідь про занепад теж має свої різновиди, як, скажімо, оповідь про тупиковий поступ, що звучить так: «На початку все було жахливо. Далі завдяки комусь покращало. Проте тепер щось чи хтось став на заваді нашому героєві, і становище знов гіршає» [5, 116]. Легко згадати, що саме таку стратегію використала в передвиборчій кампанії Партія регіонів у 2006 р. Ілюструвала застосування цього методу промова Віктора Януковича, де наголошувалося на такому: з приходом його на пост прем'єр-міністра, економіка була в занепаді, та щойно він узявся виправляти становище і життя покращилося, сталася революція і «нова влада» все зіпсувала, тому зараз життя дедалі погіршується й погіршується [2].

Ще одним різновидом оповіді про занепад є оповідь про оманливі зміни, суть якої полягає в ствердженні, ніби те, що ми вважали в наївності своїй змінами на краще, насправді було ознакою занепаду.

Другим важливим жанром оповіді є **оповідь про контроль**, яка звучить так: «Становище кепське. Ми завжди вважали, що не контролюємо становище, з чимось мусили погоджуватись, але нічого не могли змінити. Проте дозвольте тепер показати, що насправді ми можемо контролювати становище» [5, 118]. Прикладом застосування оповіді про контроль можуть слугувати численні промови про те, як у часи Помаранчевої революції український народ усвідомив свою здатність щось змінити та вплинути на події. Візьмемо, зокрема, радіозвернення Президента України Віктора Ющенка від 19 листопада 2005 р.: «В ті хвилини кожен з нас чітко усвідомлював – ми разом творимо новітню українську історію... Київ узяв на себе роль політичної столиці України...» [10]. Оповіді про контроль дають змогу перевести певні події з царини невідконтрольних нам подій до сфери контролю, тобто вони дають надію на певні зміни і завжди викликають більшу підтримку, ніж фаталістичні драми.

Дуже цікавим різновидом оповіді про контроль є **змова**. Такий поворот у сюжеті оповіді теж уможливує нам засвідчити контроль над певними подіями, але в змові стверджується, що насправді події контролювала певна група зловмисників, які перешкоджали добрим планам позитивного героя. Іншими словами, змова дає можливість перекласти відповідальність за не-

вдачу на певну невідому (або відому, якщо створюється образ ворога) групу. Український приклад застосування концепції змови знайти достатньо просто. Юлія Тимошенко часто використовує в своїх публічних виступах цей прийом для визначення причин певної кризової ситуації та винних у ній. Наприклад, «змова російських нафтотрейдерів», «злочинні дії керівництва Нацбанку», «вплив оточення Президента» тощо.

Важливо також зазначити, що жанр оповіді як такий використовується не тільки в політичних промовах. Він стає скоріше загальноприйнятим засобом донесення інформації до аудиторії. Сюжети в новинах виглядають радше як серії довгого телесеріалу зі своїм сюжетом, позитивними та негативними героями та нескінченним з'ясуванням стосунків між дійовими особами. Згадаємо також такий популярний нині жанр, як політичне ток-шоу, де спілкування та дискусії між представниками різних політичних сил завдяки таким яскравим засобам вираження та унаочнення, як оповідь про занепад та оповідь про контроль, також стають частиною загального сюжету великої оповіді про політичне життя суспільства. Використання цих засобів дає змогу донести інформацію до цільової аудиторії в максимально сприятливому для сприйняття форматі – як оповідь, а такі літературні засоби, як метафори, синекдохи та двозначність, роблять її яскравою та, відповідно, впливовою.

Б) Літературні прийоми як символічні засоби визначення проблем.

Найчастіше в промовах політиків ми натрапляємо на такі літературні прийоми, як метафора, синекдоха та двозначність, що їх вживають у оповідях, щоб зробити останні більш яскравими та образними.

Метафора – це «уявне порівняння... вживання метафори – це використання певного слова, що означає якийсь предмет чи якусь ідею, для змалювання іншого» [5, 122]. Втім, метафори не тільки порівнюють дві речі або події між собою, а й пропонують певну дію. Такий «стрибок від опису до припису в політичній метафорі Мартін Рейн і Дональд Шон назвали «нормативним стрибком» [5, 123]. Саме так метафори, закликаючи до певних дій, стають засобом впливу. Звернімося за прикладом використання метафори знову до промови Петра Симоненка: «Сформований Кабінет Міністрів – це команда непрофесіоналів, а по суті – відсутність команди взагалі. Це команда поділу ринків, грошових потоків між олігархічними кланами» [3]. За цими словами легко побачити, що автор не просто змальовує діяльність Кабінету Міністрів, а й оцінює її, порівнюючи з поділом ринку, і вказуючи, таким чином, на те, що ситуацію треба змінити.

Метафори мають кілька різновидів. Наприклад, **метафора живого організму** вже за самою назвою ототожнює держави, органи влади та інституції із живими організмами. Тобто щоразу, коли Президент каже: «...Україна пройшла довгий шлях...» або «...Україна готується до повного членства в ЄС...», він вдається до метафори живого організму. Поширеною є також **метафора машини та механічного знаряддя**, що розглядає політичну систему як машину з багатьох діючих частин, котрі слід утримувати «в порядку» і «в рівновазі».

Дуже популярною є **метафора «слизької стежки»**, що розцінює певний, сам по собі нейтральний, вчинок як перший крок до кризи або занепаду чи як такий, що у разі повторення може призвести до негативних наслідків. Ця метафора також має різновид під назвою «відхилення», що означає, що певний крок зумовить неминуче падіння в прірву. Прикладом застосування метафори «слизької стежки» може служити висловлене Віктором Януковичем занепокоєння стосовно того, що прийняття урядом умов МВФ щодо отримання кредиту означатиме в перспективі суттєве погіршення умов життя більшості українських громадян [2].

Останнім різновидом метафори, на якому ми зупинимося, є **метафора війни**. Вона дуже вигідна та дієва для тих, хто прагне швидких дій без огляду на формальності та нехтує витратами задля здобуття перемоги. «Коли щось змальовують як вторгнення, то зазіхач постає чужинцем, а отже, не громадянином, чиї права треба поважати і чие життя треба цінувати. ...Символ війни є прозорою тактикою, яку використовують керівники, щоб здобути підтримку своїй політиці» [5, 126]. Яскравим прикладом використання метафори війни в українській політиці є періодично оголошувана «війна проти корупції», на яку спрямовуються чималі сили, якій приділяється значна увага у виступах Президента або інших високопосадовців.

Загалом, метафори мають надзвичайно багато різновидів, оскільки цей символічний засіб є одним з найпоширеніших у політиці, завдяки своїм наочності та дієвості, об'єднанням водночас і оцінки, і заклику до дії в певному напрямку.

Другий з основних засобів вираження, що використовуються в політичній риторичі, – це **синекдоха** – «риторична фігура, яка виражає ціле через якусь його частину» [5, 120]. Використання синекдохи потрібне там, де обсяг усієї проблеми прагнуть показати частково, замінивши повний і всебічний розгляд її наведенням окремого прикладу, бажано зворушливого або шокуючого. Відтак увагою громадськості заволодіває один окремий випадок, що відвертає увагу

від, можливо, значущіших сторін проблеми. Використання конкретного випадку з життя дає можливість пересічній людині впізнати в ситуації себе, робить ситуацію близькою і зрозумілою кожному, а отже, спонукає до певної моделі поведінки, визначеної, звичайно, тими, хто обрав цей випадок. Використання синекдохи чудово ілюструє використання в медіа прийому розповіді про подію через історію одного з її учасників, наприклад, якогось одного постраждалого в результаті стихійного лиха чи теракту і допомогу йому когось із політиків, який бере надання допомоги під свій особистий контроль. Синекдоха, таким чином, є дією насамперед через те, що випадок, покликаний ілюструвати проблему, навмисне підбирається нетиповим або навіть таким, що викривлює ситуацію в необхідний бік, щоб спонукати до певної прогнозованої реакції.

Двозначність – одна з визначальних рис символу – полягає у використанні понять, що їх можуть по-різному витлумачити різні сторони. Головною функцією двозначності є можливість об'єднати протилежні сторони під одним гаслом. Наприклад, коли Президент каже, що він прагне «закликати цю залу (Верховну Раду України. – А. П.) голосувати за стабільність в Україні» [10], то має на увазі певного кандидата на посаду Прем'єр-міністра, до якого у будь-якої фракції можуть виникнути претензії, проте ніхто не може відмовитися голосувати за «стабільність у державі». Ще більш показовий приклад демонструє Петро Порошенко, який закликає створити «продуману і збалансовану систему оподаткування» [6]. Очевидно, що для підприємця «продуманою» буде система, що пропонує зниження податків, а для пенсіонера, який з цих податків отримує пенсію та пільги, «продуманим» буде, звісно, підвищення податків. Двозначність стає надзвичайно важливою в період виборів, коли завданням розробника кампанії є формулювання якомога більш неоднозначних програмних гасел, що дасть змогу об'єднати під своїми знаменами більше людей (наприклад, тих самих підприємця і пенсіонера), які тлумачитимуть ці гасла абсолютно по-різному.

Відтак ми продемонстрували, яким чином символічне визначення проблем впливає на сприйняття цієї проблеми і вибір способу її вирішення. Вочевидь, вправні маніпуляції з оповідями, метафорами, синекдохами тощо здатні забезпечити більшу частину успіху тому чи іншому політику.

В) Цифри: проблема критеріїв вимірювання; статистика як політичний інструмент.

Важко заперечити, що цифри є надзвичайно важливим інструментом подання проблеми та

важелем впливу на прийняття рішень. Специфіку нашої культури репрезентує беззастережна довіра до науки та наукової точності, виразником якої є саме цифри. Саме тому наведення статистичних даних, результатів певних досліджень у числових показниках зазвичай викликають більше довіри, ніж заяви, не підтверджені «науковими» фактами.

Однак точність цифр також можна взяти під сумнів, якщо врахувати неоднозначність вибору критеріїв вимірювання і способу розрахунку проблеми. Наприклад, широко обговорювані наслідки економічної кризи розцінюються урядом та опозицією зовсім по-різному. Обидві сторони наводять статистичні дані на підтвердження своєї позиції: уряд знаходить цифри, що свідчать про правильність його політики, а опозиція, так само озброєна статистичними даними, доводить протилежне. Така ситуація є яскравим прикладом того, як питання критеріїв оцінки набуває вирішального значення.

Звичайно, велике значення має також особа того, хто здійснює підрахунок. Наприклад, Микола Азаров у своїй промові, оцінюючи діяльність уряду, членом якого був він сам, звичайно, схильний оцінювати свої досягнення більш оптимістично, наводячи зовсім інші показники, ніж ті, хто прийшов йому на зміну [7]. Втім, причиною розбіжностей не обов'язково має бути навмисне викривлення даних, це можуть бути просто по-різному розставлені акценти.

Впливати на цифри у вигляді даних соціологічних опитувань можна шляхом постановки різних питань. Важливість правильної постановки питань з метою отримання необхідних даних влучно описала Юлія Тимошенко: «Леонід Кучма чудово знає свій рейтинг довіри, і тому він не став називати політичний виборчий блок своїм ім'ям. Він створив десятки партій з гарними назвами, які мають намір привести до парламенту прокучмівські групи» [11].

І, нарешті, однією з основних ознак цифр є те, що вони самі по собі не мають особливого значення в політичному житті. І лише коли дістають певного роду витлумачення (наведення в певному контексті, обставинах тощо), вони перетворюються на політичний інструмент. Таким чином, цифри органічно доповнюють оповідь, багату на символічні засоби вираження проблем, надаючи їм більшої точності та достовірності в очах громадян. Вміння правильно підібрати і витлумачити певні цифрові дані допомагає не тільки захиститися від звинувачень, а й повернути симпатії на свій бік і спонукати до бажаної оцінки проблеми і вибору вигідного шляху її вирішення.

Таким чином, Дебора Стоун в результаті аналізу варіантів подання проблеми в політиці,

доходить висновку, що «не існує універсального, наукового чи об'єктивного способу визначення проблеми. Проблеми визначають у політичній діяльності, а політичні діячі використовують різні способи або мови для визначення проблеми» [5, 113]. Іншими словами, ми бачимо, що спосіб подання проблеми зумовлений конкретними цілями конкретних людей.

Завданням нашої роботи була спроба застосування концепції Дебори Стоун на українському ґрунті. Проаналізувавши характерні вислови українських політиків, ми з'ясували, що розглянуті засоби визначення проблеми вживаються і в політичному житті нашої держави, що, таким чином, свідчить про їх поширеність і дієвість. Ми можемо також сказати, що подальші дослідження з цієї теми можуть бути цікави-

ми як для науковців, так і для широкого кола читачів.

Після ознайомлення з цією працею у читача могло скластися враження, що авторка мала на меті відшукати в кожному висловлюванні політика «каверзу» та спробу ввести пересічного громадянина в оману. Насправді, ми вважаємо, що знання певних мовних засобів, до яких вдаються політики, може додати глибини розумінню проблем, що виникають у політичному житті, а також допомогти громадянину побачити та оцінити ситуацію більш реалістично. Таке критичне та реалістичне ставлення уможливило певну «самостійність» в оцінках та поглядах на проблему, що своєю чергою є, на нашу думку, однією з важливих складових громадянського суспільства, до побудови якого прагне наша держава.

1. Барт Р. Избранные работы : Семиотика : Поэтика / Р.Барт; пер. с фр. // Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Виктор Янукович : Настоящие перемены в Украине состоятся весной. Раздумья о событиях минувшей осени. – Режим доступа : <http://www.partyofregions.org.ua/faces/437d91f41a4c6/>
3. Выступление Симоненко П. Н. – первого секретаря ЦК Коммунистической партии Украины на заседании Исполкома СКП–КПСС. – Режим доступа : <http://www.kpu.net.ua/Main/modules.php?name=News&file=article&sid=391>
4. Виступ Президента України на засіданні Верховної Ради 22 вересня 2005 року. – Режим доступа : http://prezident.gov.ua/news/data/11_7570.html
5. Стоун Д. Парадокс политики. Мистецтво ухвалення політичних рішень / Д. Стоун. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 2000. – 304 с.
6. Недемократично обраний парламент не може забезпечити ініціативи президента й уряду, вважає Петро Порошенко. – Режим доступа : <http://www.poroshenko.org/index.php?menu=frctn&id=1559&lang=>
7. Николай Азаров : Совершенно очевидно, что Украина в экономическом плане скатывается к кризису. – Режим доступа : <http://www.partyofregions.org.ua/faces/437c4248a8f83/>
8. Бурдые П. О телевидении и журналистике / П. Бурдые. – М. : Фонд научных исследований «Прагматика культуры», Институт экспериментальной социологии, 2002.
9. Початок виступу Президента України на спільному засіданні РНБОУ та Північноатлантичної Ради НАТО. – Режим доступа : http://prezident.gov.ua/news/data/11_4570.html
10. Радіозвернення Президента України Віктора Ющенка // http://prezident.gov.ua/news/data/11_4280.html
11. Стенограма передвиборчого виступу Юлії Тимошенко на УТ-1. – Режим доступа : <http://www.tymoshenko.com.ua/ukr/news/first/1267>
12. Peters Guy B. Review of Policy Paradox and Political Reason by Deborah A. Stone / Guy B. Peters // *The American Political Science Review*. – Vol. 83. – 1989. – No. 1. – March. – P. 304–305.
13. Edelman S. Review of Policy Paradox : The Art of Political Decision Making. – Режим доступа : <http://web.syr.edu/~siedelst/policy.html>

A. U. Prychynenko

DEBORAH STONE'S THEORY ON PROBLEM DEFINITION AND ITS APPLICATION IN UKRAINIAN PUBLIC POLICY

The article concentrates on Deborah Stone's theory on problem definition and its application in Ukrainian public policy. The author briefly describes the theory according to the «Policy Paradox: The Art of Political Decision Making» and makes an attempt to apply it to the speeches and public appearances of Ukrainian politicians to prove its adequacy and efficiency on Ukrainian ground.